

Asia: VN/4330/2018

Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

1. Yleistä mietinnöstä ja sen tavoitteista

Mietinnön tavoitteina on parantaa muutoksenhaussa tapahtuvan näytön arvioinnin oikeellisuutta, tehostaa muutoksenhakumenettelyä, vähentää muutoksenhausta asianosaisille ja todistajille aiheutuvia kustannuksia ja muuta haittaa, vahvistaa hovioikeuden roolia käräjäoikeuden ratkaisunoikeellisuutta kontrolloivana tuomioistuimena siirtämällä oikeudenkäynnin painopistettä entistä enemmän käräjäoikeuteen ja edistää tietotekniikan hyödyntämistä oikeudenkäyntimenettelyssä.

Keinoina tavoitteiden saavuttamiseksi esitetään oikeudenkäynnin henkilötodistelun tallentamista videoimalla kuva- ja äänitallenteelle, jolloin mahdollisessa muutoksenhakuvaiheessa henkilötodistelu olisi todettavissa ja hyödynnettävissä alkuperäisessä muodossaan tallenteelta.

Muutoksenhaun yhteydessä tehokkaasti hyödynnettävän tallenteen muodostaminen edellyttää aikaisempaa jäsennellympää asian valmistelua ja pääkäsittelyä niin, että henkilötodistelutallenne voidaan indeksoida teemoittain, syytekohdittain tai jollakin muulla, käsiteltävän asian erityispiirteet huomioon ottavalla tarkoituksenmukaisella tavalla.

Etelä-Pohjanmaan käräjäoikeus pitää mietintöön kirjattuja tavoitteita kannatettavina, mutta katsoo, että mietinnössä esitetyllä ratkaisulla asetettuja tavoitteita ei todennäköisesti saavuteta mietinnön toivomalla tavalla. Lisäksi mietinnössä esitetty ratkaisu on kustannuksiltaan huomattavan kallis

verrattuna siihen taloudelliseen hyötyyn, mikä siitä on saatavissa. Käräjäoikeus esittää vakavan huolen siitä, että nämä kustannukset otetaan muista tuomioistuinlaitoksen toimintamenoista pois.

Mietinnön mukaan (s. 49) uudistuksen kertaluontoiset kustannukset ovat 3,7 – 5,1 miljoonaa euroa ja vuosittaiset ylläpitokustannukset ovat 2,4 – 3,8 miljoonaa euroa. Näissä kustannuksissa ei ole lainkaan arvioitu niitä lisäresursseja, joita vaaditaan onnistuneen indeksoinnin aikaansaamiseksi (s. 51). Mietinnön mukaan (s. 56) uudistuksen arvioidaan vähentävän valtion menoja yhteensä 700.000 euroa vuodessa. Uudistuksen kustannukset ovat siten mietinnönkin mukaan huomattavasti suuremmat kuin siitä saatava taloudellinen hyöty, ellei sitten uudistusta perustella yksittäisten isojen juttujen varaan.

2. Keskeiset ehdotukset ja niiden vaikutukset

2.1. Vaikutukset oikeudenkäyntimenettelyyn

Käräjäoikeus on samaa mieltä, että oikeudenkäynnin välittömyys ei ole itsearvo, kun samat päämäärät ovat tekniikan kehittyessä saatavissa myös muilla tavoin. Se, että kuva- ja äänitallenteita käyttämällä tuomioistuimella on muutoksenhaku- ja palauttamistilanteessa käytössään entistä parempi oikeudenkäyntiaineisto, lisää oikeudenkäynnin varmuutta ja ihmisten oikeusturvaa. Menettely poistaisi myös sen mahdollisuuden, että asianosaisten kertomukset muuttuisivat tarkoituksenhakuisesti eri oikeusasteissa.

Uudistus parantaisi myös asianosaisten asemaa, sillä se parantaisi hovioikeuden ja korkeimman oikeuden edellytyksiä ratkaista asia näytöllisesti oikein, koska suullinen todistelu on käräjäoikeudessa lähtökohtaisesti parempaa kuin muutoksenhaussa. Näin uudistus lisää myös kansalaisten oikeusturvaa.

Mietinnössä on pohdittu sitä, aiheuttaako kuvatuksi tuleminen ja tietoisuus kuvatuksi tulemisesta todistajalle tai muulle kuulusteltavalle stressiä enemmän kuin hänen kertomuksensa äänittäminen. Käräjäoikeuden käsityksen mukaan kuulustelu itsessään oikeudenkäynnissä aiheuttaa kuultavalle stressiä, eikä kuvatuksi tuleminen todennäköisesti lisää sitä merkittävästi.

Käräjäoikeus pitää kannatettavana sitä, että uudistuksen yhteydessä lisättäisiin etenkin laajojen rikosasioiden suullista ja kirjallista valmistelua.

2.2. Vaikutukset asianosaisiin, todistajiin ja asiantuntijoihin

Mietinnössä tuodaan esille, että uudistus vähentäisi asianosaisille muutoksenhaussa aiheutuvia kustannuksia erityisesti silloin, jos laajassa asiassa hovioikeudessa noudatetaan viittaustekniikkaa. Lisäksi hovioikeuksien pääkäsittelyjen kesto oletetaan lyhentyvän myös siksi, että onnistuneen indeksoinnin ansioista hovioikeudessa kuullaan vain osa kärjäoikeudessa taltioidusta kuva- ja äänitallenteesta.

Kärjäoikeus pitää mahdollisena, että näin tulee tapahtumaan. Tämä kuitenkin edellyttää onnistunutta tallenteen indeksointia, mikä mietinnön mukaan myös Ruotsissa on osoittautunut hankalaksi, vaikka sen siellä tekevät kärjäoikeuden notaarit (s. 67).

Kärjäoikeus pitää myös todennäköisenä, että uudistuksen suurimmat hyötyjät ovat asianomistajat, todistajat ja muut kuultavat, joita ei kutsuta henkilökohtaisesti kuultavaksi muutoksenhakutuomioistuimeen. Kuitenkin jo tällä hetkellä käytössä olevat mahdollisuudet puhelinkuulusteluun taikka kuulusteluun videoyhteyksin vähentää sitä vaivaa, mitä muutoksenhakumenettelystä asianomistajille matkustamisen osalta aiheutuu.

2.3. Vaikutukset kärjäoikeuden toimintaan

Mietinnön mukaan kärjäoikeuksien tulisi tehdä kuva- ja äänitallenne kaikista todistetarkoituksessa esitetyistä kertomuksista jokaisessa pääkäsittelyssä. Kuva- ja äänitallenne tehtäisiin käyttämällä tarkoitusta varten kehitettävää videotallennusjärjestelmää. Järjestelmän käyttö olisi mahdollisimman vaivatonta. Mietinnön mukaan erityisesti laajoissa pääkäsittelyissä tallennetut kertomukset tulisi indeksoida esimerkiksi syytekohdittain tai todisteluteemoittain siten, että merkitykselliset kohdat kuva- ja äänitallenteelta olisi hovioikeudessa vaivatonta löytää ja esittää. Indeksointi voitaisiin tehdä joko pääkäsittelyn kuluessa tai sen jälkeen. (s. 43 – 44)

Uudistuksessa korostetaan indeksoinnin onnistumisen tärkeyttä myös säännöskohtaisen 15a §:n perusteluissa sivulla 98, jonka mukaan hovioikeudessa ”uudelleenkuulustelu voisi tulla kysymykseen myös silloin, jos kärjäoikeus olisi laajassa asiassa epäonnistunut suullisen todistelun jäsentämisessä ja indeksoinnissa siten, että suullisen todistelun vastaanottaminen kuva- ja äänitallenteelta hovioikeudessa olisi täysin epätarkoituksenmukaista.”

Mietinnössä myönnetään, että videotallennusjärjestelmän käyttäminen pääkäsittelyssä olisi todennäköisesti hieman työläämpää kuin kertomusten äänittäminen. Lisäksi uutena työvaiheena olisi monissa asioissa kuva- ja äänitallenteen indeksoiminen.

Käräjäoikeus pitää hyväksyttävänä sitä, että kaikista kuulusteluista tehdään kuva- ja äänitallenne, mikäli tätä varten saadaan rakennettua helppokäyttöinen ja toimintavarma tallennusjärjestelmä. On todennäköistä, että tallentamisesta aiheutuva lisätyö ei ole niin merkittävä, että se häiritsee käräjäoikeuden työskentelyä.

Sen sijaan käräjäoikeus vastustaa mietinnön ehdotusta siitä, että kuva- ja äänitallenteen indeksointi säädettäisiin yksinomaan käräjäoikeuden velvollisuudeksi. Näin etenkin kun mietinnössä ei ole edes pohdittu, kuinka paljon lisäresursseja käräjäoikeus tarvitsisi indeksointia varten.

Mietinnön mukaan olisi tarkoituksenmukaista, että kuva- ja äänitallenteen tekemisestä ja indeksoinnista huolehtisi puheenjohtajan sijasta käräjäsihteeri tai tuomioistuinharjoittelua tekevät käräjänotaarit. (s. 44).

Käräjäoikeus pitää kuitenkin todennäköisenä, että käräjäsihteerin osaaminen ja ammattitaito ei riitä indeksoinnin tekemiseen ja se siirtyisi näin ollen puheenjohtajan tehtäväksi. Mietinnön mukaan Ruotsissa indeksoinnin tekee lainopillisen koulutuksen saanut käräjänotaari, mutta sielläkin käytännössä indeksoinnin tekeminen on osoittautunut hankalaksi (s.67). Tähänkin nähden käräjäoikeus pitää todennäköisenä, että käräjäsihteerin ammattitaito ei riitä indeksoinnin tekemiseen sillä tarkkuudella kuin mitä uudistuksen tavoitteet edellyttäisivät.

Lisäksi Ruotsissa indeksointia varten käräjäoikeuksissa on riittävästi käräjänotaareita, esimerkiksi Tukholman käräjäoikeudessa 175. Notaarin harjoittelujakson pituus on yleensä 2 - 2,5 vuotta, ja heitä otetaan palvelukseen vuosittain noin 600. (s. 66) Suomessa vuonna 2021 oli noin 140 käräjänotaaria, joista osa suorittaa puolen vuoden harjoittelua hallinto- tai hovioikeudessa. Tähän nähden käräjäoikeus pitää selvänä, että nykyisillä käräjänotaariresursseilla indeksointia ei voi säilyttää käräjänotaarien tehtäväksi.

Lisäksi tulee pohtia vakavasti sitä, onko todistajakertomusten mekaaninen indeksointi sellaista työtä, joka käräjänotaarien koulutusohjelman mukaan kuuluu heidän työskentelyynsä. Näin etenkin kun käräjäoikeusvaiheessa tehtävä indeksointi joudutaan tekemään tietämättä lainkaan, valitetaanko asiasta hovioikeuteen tai jos valitetaan, miltä osin valitetaan.

Tuomioistuinharjoittelun tavoitteena on kehittää käräjänotaarin laintuntemusta ja oikeudellista osaamista sekä antaa valmiuksia itsenäiseen oikeudelliseen ratkaisutoimintaan. Tavoitteena on erityisesti kehittää harjoittelijan lainsoveltamistaitoa, kykyä oikeudelliseen päättelyyn yksittäisissä ratkaistavissa asioissa sekä tuomioistuinprosessia koskevan lainsäädännön tuntemusta. Tavoitteena on myös, että harjoittelija saa kokemusta prosessinjohtosta tuomioistuimen suullisessa käsittelyssä. Indeksointi ei miltään osin tue näitä tavoitteita.

Käräjäoikeus on samaa mieltä siitä, että indeksointia ei tulisi jättää puheenjohtajan tehtäväksi. Mietinnön ehdotuksessa on kuitenkin suuri vaara, että näin tulee tosiasiaa tapahtumaan.

Mietinnön mukaan indeksoinnin voi tehdä joko istunnon aikana tai sen jälkeen. Käräjäoikeus pitää epärealistisena ajatusta siitä, että indeksointi tehtäisiin käräjäoikeudessa jälkikäteen.

Käräjäoikeus toteaa, että mietintö on laadittu pitkälti muutoksenhakumenettelyn uudistamista varten. Mietinnön mukaan uudistuksella olisi saavutettavissa säästöjä hovioikeuksien henkilöstömenoissa. Arvion mukaan peruutettujen pääkäsittelyiden määrä vähentyisi 200 pääkäsittelyllä ja vasta istunnossa peruutettujen osalta 10 pääkäsittelyllä. Lisäksi viittaustekniikan käyttö vähentäisi vuositasolla 900 rikosasian ja 600 riita-asian pääkäsittelytuntia. Uudistus vähentäisi myös hovioikeuksien matkakäräjiä. (s. 54-54)

Käräjäoikeus esittääkin harkittavaksi, että koska uudistuksella tuleva työajan säästö koituu pääsääntöisesti hovioikeudelle, myös uudistuksen aiheuttama merkittävä lisätyö eli indeksointi olisi pääsääntöisesti hovioikeuden tehtävä.

Tämä tulisi ottaa huomioon videotallennusjärjestelmän suunnittelussa ja rakentamisessa siten, että esimerkiksi hovioikeuden esittelijä voisi tehdä indeksoinnin. Ruotsissakin on havaittu, että käräjänotaarien velvollisuudeksi asetettu indeksointi on osoittautunut hankalaksi. Tämä on ymmärrettävää, sillä käräjänotaari on usein uransa alussa oleva lakimies. Sen sijaan esimerkiksi hovioikeuden esittelijällä on yleensä enemmän työkokemusta ja ammattitaitoa, joten hän todennäköisesti onnistuisi paremmin erottelemaan tallennusaineistosta vaadittavat teemat tai syytekohdat. Indeksoinnin tekeminen muutoksenhakuvaiheessa on myös mielekkäämpää, kun tuolloin jo tiedetään, että käräjäoikeuden ratkaisusta on todella valitettu. Lisäksi tässä vaiheessa myös tiedetään, miltä osin ratkaisusta on valitettu. Kuva- ja äänitallenteen laadun tarkastaminen lienee myös luonnollinen osa itse asiaan valmistautumista hovioikeudessa.

On selvää, että tietyissä poikkeuksellisen isoissa jutuissa (Ruanda, Sierra Leone) on todennäköisesti ajankäytöllisesti edullisempää, että edes alustava indeksointi tehdään pääkäsittelyn aikana. Tämän suuruusluokan asiat vaativat yleensä aina muutoinkin käräjäoikeudelle lisäresursseja, joten samassa yhteydessä voidaan ottaa huomioon myös indeksoinnin vaatima lisäresurssi.

Vielä käräjäoikeus huomauttaa, että mikäli näytön jäsentämisen ja indeksoinnin tavoittelu menee liian pitkälle, se saattaa vaarantaa myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun mukaan todistajan kuuleminen tulee tapahtua vapaassa kerronnassa, jota täsmentävät kysymykset täydentävät. Todistajapsykologian mukaan todistajan pitää antaa kertoa vapaasti, ilman keskeytyksiä, jotta kertomuksesta tulee luotettava. Mikäli puheenjohtaja tiukalla prosessinjohtolla pitäytyy tarkasti teemoissa, kiinnittää huomiota vain indeksointiin ja keskeyttää kuultavaa, jos tämä erehtyy kertomaan väärästä teemasta, on

mahdollista, että todistaja häkeltyy, eikä kertomuksella saavuteta sitä, mitä tavoitellaan eli aineellista totuutta. Oikeudenkäynnin tulee myös näyttää oikeudenmukaiselta. On mahdollista, että asianosaiset eivät koe oikeudenkäyntiä oikeudenmukaisena, jos puheenjohtaja joutuu kiinnittämään liikaa huomiota teknisiin yksityiskohtiin.

Tiukka indeksointi ja hovioikeuden sokea luottaminen kärjäoikeuden merkintöihin sisältää myös riskin oikeusturvan toteutumiselle. On mahdollista, että kuultava on kertonut jonkin olennaisen seikan kesken toisen teeman käsittelyn, eikä kärjäoikeudessa ole huomattu tätä indeksoida. Tällöin se jää myös hovioikeudessa kuuntelematta.

Kärjäoikeus toteaa kuitenkin, että mietinnössä ehdotetut säännökset siitä, että asian valmistelu tulee tapahtua jäsennellysti (OK 6 luku 2a §, ROL 5 luku 10 §) sekä siihen liittyvät todistelujärjestykseen liittyvät muutosehdotukset (OK 17 luku 46 §) ovat sinänsä kannatettavia. Mietinnössä vastuu asian jäsennellystä käsittelystä on kuitenkin asetettu yksin kärjätuomarille. Mietinnön mukaan uudistuksen yhteydessä järjestetään kärjätuomareille suunnattua prosessikoulutusta (s. 47).

Kärjäoikeus kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että jotta tavoiteltu uudistus onnistuisi, tulee myös oikeudenkäyntiavustajat, asianajajat ja lupalakimiehet saada sitoutettua ja koulutettua siihen. Nykytilanne avustajien kirjelmien suhteen ei kaikilta osin ole tyydyttävä. Avustajien kirjelmät saattavat olla laajoja, sekavia ja sisältää merkityksettömiä seikkoja. Todisteille ei ole esitetty teemoja. Myös avustajien valmistautuminen kirjalliseen ja suulliseen valmisteluun vaihtelee, mikä näkyy heidän toimissaan valmistelun yhteydessä. Tuomarin prosessinjohto ja asian jäsentäminen on huomattavan työlästä, jos avustajat eivät tunne tehtäviään. Mikäli uudistuksessa ei huomioida lainkaan avustajien sitouttamista ja kouluttamista siihen, vaarana on, että asioiden kirjallinen- ja suullinen valmistelu kärjäoikeudessa pitenee. Myös pääkäsittelyn vaatima aika todennäköisesti pitenee, kun kuultavia kuullaan kärjäoikeudessa laajemmin kuin ennen. Tästä huolimatta mietinnön pyrkimys jäsennellyyn käsittelyyn ja prosessinjohton tehostamiseen on kannatettava.

3. Videotallennusjärjestelmän tekniset edellytykset

Ehdotetun uudistuksen onnistumisen ehdoton edellytys on, että suunniteltava ja rakennettava videotallennusjärjestelmä on paitsi helppokäyttöinen, mutta myös toimintavarma. Järjestelmän rakentamiseen tulee varata riittävästi aikaa, eikä uudistusta tule ottaa käyttöön ennen kuin järjestelmä on valmis ja koekäytetty.

4. Uudistuksen voimaan tulo

Käräjäoikeus yhtyy siihen näkemykseen, että uudistus on tarkoituksenmukaisinta saattaa voimaan porrastetusti siten, että ensin se otetaan käyttöön hakemus- ja riita-asioissa. Tämä on erityisen tärkeä, jotta voidaan varautua mahdollisiin teknisiin ongelmiin.

Pakkala Sirpa
Etelä-Pohjanmaan käräjäoikeus